

UOT-811.512.162

Səhifə: 180-185

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2024.2.180>

Xuraman Qurbanova
Azərbaycan Texniki Universitet
x.qurbanova570@gmail.com

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ NİTQ NORMALARININ POZULMASI HALLARI

XÜLASƏ

Toplumun nitq normaları milli dilə münasibəti ilə müəyyən olunur. Öz növbəsində, milli dilin durumu bütövlükdə millətin inkişaf səviyyəsini özündə əks etdirir. Bütün üslubların sistemi olan, cilalanmış, müəyyən normalara tabe olan ədəbi dil normalar sistemidir. Azərbaycan ədəbi dili iki formada təzahür edir: şifahi və yazılı. İstər şifahi ədəbi dil, istərsə də yazılı ədəbi dil müəyyən normalar çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Bunlar fonetik, leksik və qrammatik normalardır. Heç şübhə yoxdur ki, öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, ölkəmizdə bütün dil normalarına riayət edilməyə, dilin zənginliyinə və düzgünlüyünə xüsusi fikir verilməkdə, milli dilimizin və mədəniyyətimizin qorunması və inkişaf etdirilməsi yolunda xüsusi səylər göstərilməkdədir, ancaq obyektiv və subyektiv səbəblərdən asılı olaraq nitq normalarının pozulması halları da baş verir. Bu məqalədə müasir Azərbaycan dilində nitq normalarının (fonetik, leksik, qrammatik) pozulması halları araşdırılmış və bu kimi pozuntuların qarşısının alınması üçün tədbirlər nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: *Azərbaycan dili, nitq normaları, fonetik, leksik, qrammatik, dil və s.*

Giriş: Xalqın geniş əksəriyyətinin savadlı olduğu, yeni təfəkkür tərzinin formalaşdığı müasir dövrdə gözəl danışmaq qabiliyyətinə yiyələnməyi dövr özü tələb edir. Cəmiyyət üzvlərini bir-birinə bağlayan həyat tərzini, şüur, düşüncə, mənəvi yaxınlaşma, dostlaşma, mehribanlıq və s. kimi yüksək milli keyfiyyətlər məhz indi nitqimizin düzgünlüyü və gözəlliyi qeydinə qalması həmişəkindən daha kəskin şəkildə qarşıya qoyur. Biz hər gün gözəl nitq nümunələrini – diktorların, aktyorların, həkimlərin, müəllimlərin, siyasətçilərin və başqalarının danışğını eşidirik. İndiki dövr xalqın bütünlükdə yüksək nitq mədəniyyətinə yiyələnməsinə tələb edir. Ona görə də müasir vətəndaş daim öz nitqinin zənginliyi və gözəlliyinin qeydinə qalmalı, onun geyimi, davranışı ilə yanaşı, nitqi də bugünkü yüksək səviyyəyə uyğun olmalıdır. Nitqin gözəlliyi insana xas olan digər gözəlliklər içərisində başlıca yer tutur. “*Nitq mədəniyyətindən, dilimizin qorunması məsələsindən söhbət düşəndə, adətən kütləvi informasiya vasitələrinin – radio, televiziya verilişləri, qəzet və jurnalların və s. dili önə çəkilir ki, bunu da təbii saymaq olar, ona görə ki, bu vasitələr ədəbi dilimizin təbliğatçıları, yayıcıları, tənziMEDİCİLƏRİ, qoruyucularıdır*” [1, s.29]. Ədəbi dil normalarla tənzimlənir. Ədəbi dilin normaları mütləq deyil, dəyişkəndir, müəyyən tarixi şəraitdən asılı olaraq bu və ya digər dərəcədə dəyişikliyə uğrayır. Bu hal dilin orfoqrafik və leksik normalarında daha çox özünü göstərir. M.İsmayılova normaların əhəmiyyətini bu cür vurğulayır: “*Normalar ədəbi dilin bütövlüyünə, hamı tərəfindən anlaşılmalı olmasına kömək edir. Onlar ədəbi dili dialektlər, ictimai və professional jarqonlardan, loru sözlərdən qoruyur. Bu ədəbi dilə öz əsas funksiyasını-mədəni funksiyasını yerinə yetirməyə kömək edir*” [9, s.187].

Dilimizin qorunması və inkişafı istiqamətində mövcud olan problemlərdən başlıcası dilimizdə terminologiyanın yaranma mənbələrində baş verən dəyişiklikləri nəzərə alaraq, onun inkişafını düzgün istiqamətləndirməkdir. Azərbaycan MEA Rəyasət Heyəti yanında Terminologiya Komissiyasının fəaliyyəti bu vəzifələr nəzərə alınmaqla qurulmuşdur. S.Sadiqova qeyd edir ki, *dilimizin qorunması, saflığının təmin olunması və inkişaf etdirilməsi istiqamətində qarşıda duran vəzifələrin həyata keçirilməsində Terminologiya Komissiyası mühüm missiya daşıyır. Azərbaycan dilində işlənən, o cümlədən yeni yaranan terminlərin toplanması, yaranması və tətbiqinin sürətləndirilməsi, dildəki anlayışların vahid sistem əsasında təkmilləşdirilməsi dövrün tələbidir.*

Terminologiya Komissiyasının fəaliyyətinin mühüm bir sahəsinə terminlərin kütləvi informasiya vasitələrində, nəşriyyatlarda, idarə və müəssisələrdə, məktəblərdə düzgün tətbiqinə nəzarəti təşkil etməkdir. Komissiyada məktubla müraciət olunan bir sıra mübahisəli sayılan, müxtəlif variantlarda işlədilən terminlərin optimal variantı seçilib müzakirə yolu ilə dəqiqləşdirilir [12].

Orfoqrafiya qaydalarında dəfələrlə edilən dəyişikliklər, onlarla sözlün yeni qaydalara uyğun yazılması, eləcə də dilin lüğət tərkibində bir sıra sözlərin ünsiyyətdən çıxması, yeni sözlərin dilə gəlməsi halları bu dəyişikliyə, yeniləşməyə sübutdur. Ədəbi dilin normaları kütləvi xarakterdədir. Yəni hamı tərəfindən anlaşılan, hamının dil ünsiyyəti üçün yararlıdır. *“Ədəbi dilin normalaşdırılması o deməkdir ki, onun lüğət tərkibi ümumxalq dilinin zəngin söz xəzinəsindən seçilir, ayrılır, sözlərin mənası və işlənmə məqamları, tələffüz tərzı və yazılış qaydası müəyyən prinsiplərə tabe edilir, sözdüzəltmə ümumi əhəmiyyətə qaydada aparılır, ədəbi dil dialektlərə, loru dilə, jarqonlara qarşı qoyulur” [2, s.104].*

Fonetik normanın pozulması halları: Fonetik norma özlüyündə iki normanı əhatə edir: orfoqrafik norma və orfoepik norma. Burada sözlərin düzgün yazılış və deyiliş qaydaları nəzərdə tutulur. İnsan ünsiyyəti yazılı və şifahi formada həyata keçirir. Hər bir kəs çalışmalıdır ki, yazısı və oxusu orfoqrafik-orfoepik qaydalara və qanunlara uyğun gəlsin. Hər bir azərbaycanlının əsas vəzifəsi ədəbi dilə yiyələnmək, onun leksik, qrammatik, orfoqrafik və orfoepik normalarını öyrənməkdir.

Şifahi nitqi isə orfoepiya normaları tənzimləyir. Bu sözlün müxtəlif formalarda tələffüz olunmasına icazə vermir. İndiki zamanda belə demək düzgündürsə orfoepik normanın əsasını analarımızın, müəllimlərimizin, ziyalılarımızın danışdığı təşkil edir. T.Şükürlü bu haqda yazır: *“Danışıqda ədəbi dil normaları sabitləşdikcə, tələffüzlə yazı qaydaları arasındakı fərq azalır. Tələffüz nümunəvi nitqin mühüm amilidir. Dilimizin yazılı və şifahi normaları arasında xüsusi fərqlərin olmasına baxmayaraq, yazılı dilin normalarını orfoepik normalardan ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil. Təsəvvür deyil ki, B.Çobanzadə 1920-ci illərdə orfoqrafiya məsələlərinin nizama salınmasında tələffüzün də mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini vurğulayıb” [13].*

Hər bir dildə, o cümlədən də Azərbaycan dilində bir sıra sözlərin tələffüz ilə yazılışı arasında müəyyən fərqlər özünü göstərə bilər. Bu baxımdan dilimizdə elə sözlər vardır ki, onları tələffüz edildiyi kimi yazmaq, yaxud əksinə, yazıldığı kimi tələffüz etmək səhvdir. Məsələn: [ik'tibas] deyilir, iqtibas yazılır, [mator] deyilir, motor yazılır və s. Ancaq cəmiyyətimizdə nitq normalarına riayət edilmə halları olduğu kimi onların pozulması halları ilə də qarşılaşırıq. Bu, xüsusilə, məişət üslubunda, reklamların, afişaların və elanların dilində daha çoxdur. Məsələn: Bakubus MMC müşahidələrimizə əsasən bütün marşrut xətlərində "fövqəladə" əvəzinə "fövqaladə" yazılması, Azərbaycan Avtomobil yolları Dövlət Agentliyinin sürücü üçün verdiyi çekdə "qəbz" əvəzinə "qəbiz" yazılması fonetik norma pozuntusuna nümunələrdir. Bir digər nümunəyə diqqət yetirək. Belə ki, milli televiziya kanallarının birində verilən sənədli filmin adı "Heykəltəraş Tokay Məmmədov" yazılmışdır. Burada *təraş* qırılmaq mənası verir. Əgər söhbət yonmaqdan gedirsə "heykəltəraş" yazılması daha düzgündür.

Eyni vəziyyət küçə adlarının yazılışında da özünü göstərir. "Xaqani küçəsi" əvəzinə "Xəqani küçəsi", "Mikayıl Müşfiq küçəsi" əvəzinə isə "Mikayıl Müşviq küçəsi" yazılmışdır.

Daha bir xəbər başlığında "AVRO-2024"-DƏ İLK SENSASIYA" nümunəsində dırnaqdan sonra defis işarəsindən istifadə edilmişdir. Burada dırnaq işarəsi varsa, defisə ehtiyac yoxdur.

Daha bir televiziya kanalının xəbər başlığında yazılır: "Paytaxt küçələri hərbi əhval-ruhiyyəyə büründü". Bu cümlədə isə "əhvali-ruhiyyəyə" formasında yazılmalıdır.

Azərbaycan onlayn xidmət sistemində "əskinazları daxil edin" yazılmışdır. Burada "əsginas" yazılmalıdır [5, s.212]. Yenə fonetik norma pozulmuşdur.

Oroqrafik norma ilə bərabər tələffüzünün incəliyinə və gözəlliyinə də diqqət edilməli, normalar çərçivəsində yazıb və eyni zamanda düzgün orfoepik normalara görə danışılmalıdır. Digər pozuntu halları adətən reklam, afişa, elan kimi əməli yazı nümunələrindədir. Efirlərdə də çox vaxt fonetik normanın pozulması hallarına rast gəlinir. Bunun səbəbi isə aparıcının və ya efirdə çıxış edən şəxsin hazırlıqsız olması və təhsil səviyyəsinin aşağı olmasıdır.

Buna görə də xüsusi isimlərin böyük hərflərlə yazılmaması, dırnaq işarəsinin qoyulmaması, defisin qoyulmaması, rum rəqəmlərindən sonra sıra sayını düzəldən şəkilçinin qoyulması, sözü sətirdən sətirə keçirəndə edilən səhvlər, tələffüzdə vurğudan düzgün istifadə edilməməsi də fonetik normanın pozulması kimi başa düşülməlidir.

Leksik normanın pozulması halları: Müasir Azərbaycan dilinin lüğət tərkibi olduqca zəngindir. Dilimizdə əsl türk sözləri ilə yanaşı, həm formaca, həm də məzmunca türkləşmiş ərəb və fars mənşəli sözlər işlənir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, dünyanın başqa dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də leksik normanın keyfiyyətini milli leksika müəyyən edir. Ancaq hər bir dildə alınmalar təbii bir prosesdir. Alınmalar o zaman mənfi hal yaradır ki, o sözün dilimizdə qarşılığı olsun. İllərin sınağından keçmiş, xalqın mənimsədiyi sözlərin yerinə bəzən zorla dilə yad olan leksemlər işlədilir. Fonetik və qrammatik norma ilə müqayisədə leksik normada dəyişkənlik daha tez olur. Bu elm, texnika və sənayenin inkişafı ilə bağlıdır. Bu səbəbdən dilimizə çox sayda alınma sözlər keçir. Ancaq burada da müəyyən sərhəd gözlənilməlidir. Əcnəbi sözlərin yerli-yersiz işlədilməsi də yolverilməzdir. Günlük həyatda varvarizmlərin çox istifadə edilməsi leksik normanı pozur. Məsələn “**oldu**”, “**yaxşı**” əvəzinə “**tamam**”, “**ok**” və s.

Leksik norma hər hansı bir şəxsdən sözün mənasına bələd olmağı, onu düzgün, yerində işlətməyi tələb edir. Hər bir söz tarixi inkişaf prosesinin nəticəsində müəyyən məna – anlam qazanır. “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 noyabr 2018-ci il tarixli fərmanında qeyd edildiyi kimi, “*dilimizin hüduzsuz imkanlarından yetərincə və düzgün istifadə edilməməsi halları hələ də kifayət qədər geniş yayılmışdır. Televiziya və radio kanallarında, internet resurslarında, mətbu nəşrlərdə və reklam daşıyıcılarında ədəbi dilin normalarının kobud şəkildə pozulması, leksik və qrammatik qaydalara əməl edilməməsi, məişət danışığından istifadə olunması, əcnəbi söz və ifadələrin yersiz işlədilməsi az qala adi hala çevrilmişdir*” [7]. Belə ki, leksik normada söz düzgün yerində işlənməlidir. *İri qarpız* ifadəsinin işlənməsi uyğun olduğu halda, *iri hadisə* ifadəsi düzgün deyildir. Yenə leksik normanın pozulmasına reklam, afişalar və elanlarda rast gəlinir. Məsələn: “*Qiyətlər bahalaşib*”, “*Dayanma, snikerslə*”, “*Şopinqə davam*”, “*Kampaniyaya start verilir*” və s. kimi cümlələrdə ədəbi dilin leksik norması ciddi şəkildə pozulmuşdur. Belə ki, “*yüksəlib*” əvəzinə “*bahalaşib*” yazılması, “*snikerslə*” sözünün feil kimi istifadəsi, “*başlanılır*” əvəzinə əcnəbi dildə olan “*start verilir*” ifadəsi, “*alış-veriş*” sözü əvəzinə ədəbi dilə yerləşməmiş “*şopinq*” sözünün istifadə edilməsi ədəbi dilin leksik normasını pozmuşdur.

MTRŞ sədri Nuşirəvan Məhərrəmli 2017-ci ildə verdiyi müsahibəsində qeyd edib ki, problemlərin biri də əcnəbi sözlərin dilimizə daxil olması ilə bağlıdır: “*Bəzi elmi terminlərin ədəbi dilimizə daxil olması başa düşüləndir. Lakin əcnəbi sözlər bəzən yersiz halda aparıcılar tərəfindən danışığa dilində işlədilir. Təəssüf ki, xaricdə təhsil alıb gələn mütəxəssislərimiz o dilə aid sözlərdən daha çox istifadə edirlər. Bu baxımdan Türkiyədə təhsil alıb gələn insanlarımızla bağlı bu problem daha qabarıqdır. Başqa bir problem intonasiya ilə bağlıdır. Ən çox pozulan normalar fonetik normalardır. Bu, daha çox informasiya proqramlarındakı diktorların, aparıcıların üzərinə düşür. Diktorlar, aparıcılar əvvəlcədən hazırlanmış xəbərləri oxuyarkən fonetik normalara əməl etmirlər*” [10].

Yenə verilən elanların birində “*plyonka*”, “*bezşumka*”, “*polirovka*”, “*çiska*”, “*lipuçka*”, “*ukladka*”, “*food zal*” və s. kimi əcnəbi sözlərin Azərbaycan dilində qarşılığı olduğu halda yersiz şəkildə işlədilməsi də ciddi norma pozuntusudur.

Bəzi alınma sözlərin dilimizdə semantikasi bilinmədiyi üçün yanlış istifadəsi ilə qarşılaşırıq. Məsələn: “*arxa fonda həzin musiqi səs eşidildi*” cümləsində fon sözü fransızca zəmin və əsas deməkdir. Dolayısı ilə, arxa və fon sözlərinin birlikdə istifadəsi də yanlışdır.

Leksik normanın pozulması daha çox dublyaj sahəsində də özünü göstərir. Dublyaj — televiziya, radio, kino və ya rəqəmsal mediada yayımlanacaq çəkiliş əsərlərinin mətnlərinin peşəkar dublyaj aktyorları tərəfindən tərcümə edilməsi prosesidir. Dublyaj prosesi çox nəzərə çarpmasa da, dublyaj aktyorlarının səsləndirdiyi mətnin və ya personajların diksiyası və vurğusu baxımından nəzərə alındıqda, əslində tamamilə şəxsiyyətə yönəlmiş olan bir təsvir olduğu üçün böyük bir

əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, türk dilindən götürülən və “Atla gəl Şaban” adlanan film Azərbaycan dilinə dublyaj edilərkən “Tullan gəl, Şaban” kimi tərcümə edilmişdir. Təbii ki, bu hərfi tərcümədir və leksik norma pozulmuşdur. Bir digər yanlışlığa “Eşkiya dünyaya hökmdar olmaz” adlı filmin adında ol verilmişdir. Bu söz ərəb mənşəlidir [8]. “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti”ndə “əşqiya” formasında göstərilib. Seyid Əzim Şirvaninin “Hacı Molla Abdulla Şahtaxtlıya” şeirində yazır:

“Dilin nayibmənabi-Zülfüqari-paki-Heydərdir.

Ki, olmuş cümləsi məcruh qövmi-əşqiya səndən (S.Ə.Şirvani).

Həqiqətən, klassik ədəbiyyatımızda bu sözə bədbəxt, kasıb, yoxsul, həyasız, cani, cinayətkar mənalarında rast gəlinir. Müasir Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində “quldur”, “yolkəsən” mənasında işlədilir.

Eyni zamanda ədəbi dildə söyüşlərə, loru, yaxud kobud sözlərə yer verilməməlidir. Məsələn, “*Əhmədlə söhbət elədik əvəzinə*”, “*Əhmədlə gap elədik*”, “vəfat etdi” əvəzinə “gəbərdi” kimi ifadələrdə leksik norma pozulmuşdur. Söyüş və vulqar sözlər əgər bədii üslubda bədii məqsədlər üçün istifadə edilibsə, leksik norma pozulmuş sayılır.

Qrammatik normanın pozulması halları: Qrammatik norma dilin quruluşuna, onun nitq prosesindəki fəaliyyətinə aiddir. Bura sintaktik əlaqə formaları, şəkilçilərin ardıcılığı, sözlərin cümlədə sıralanması, cümlə üzvlərinin dəqiq yeri, mənsubiyyət, hal, dərəcə, zaman, şəxs və s. kimi qrammatik kateqoriyaların ədəbi dildə gözlənilməsi ilə bağlı qaydalar daxildir. Bu baxımdan qrammatik normalar morfoloji və sintaktik normalar kimi öyrənilir. Cümlənin xəbəri felin arzu şəkli əvəzinə, qeyri-qəti gələcək zamanda və ya şərt şəklində işlənersə, morfoloji norma pozulur. məs: “kaş onu tez-tez görədim”, “kaş bilə idim” və s. əslində “kaş görə idim”, “kaş gedə idim” olmalıdır. Bir sıra", "bir çox" saylarından sonra gələn isimlər cəmdə işlənməlidir. əks halda norma pozulur: *bir sıra məsələ (olmalıdır: bir sıra məsələlər)*. Adlara (isim, sifət, saylara) əvvəl kəmiyyət, sonra mənsubiyyət, daha sonra hal, ondan sonra isə xəbər kateqoriyasının əlamətləri (şəkilçilər) artırılır:şağirdlərimizindir. Feilin kökünə əvvəl təsirlik, sonra növ, daha sonra şəkil, ondan sonra isə şəxs - xəbər əlaməti artırılır: "yaz-dır-ıl-malı-dır". Əgər cümlədə inkar bağlayıcısı varsa, həmin cümlə təsdiqdə olmalıdır. məsələn: nə yazır, nə oxuyur. Cümlə sırasına əməl edilməlidir. məsələn: *Günay anası ilə birgə məni təbrik etdi*. Bu cümlədə tamamlıq (məni) önə keçərsə, qrammatik norma pozulmuş hesab edilir. Mübtədə ilə xəbərin şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşmaması da qrammatik norma ilə tənzimlənir. Belə ki, mübtədə insan anlayışı bildirərsə və cəmdə olarsa xəbər həmişə cəmdə olmalıdır. Məsələn: *Əsgərlər vuruşurlar*. Mübtədə heyvan anlayışı bildirərsə və cəmdə olarsa xəbər həm təkdə, həm də cəmdə ola bilər. Məsələn: *Qoyunlar mələşir* və ya *Qoyunlar mələşirlər*. Mübtədə cansız əşya anlayışı bildirərsə və cəmdə olarsa xəbər hər zaman təkdə işlənməlidir. Məsələ: *Körpülər tikildi*.

Qrammatik normanın pozulması halları ilə məişət üslubunda, elan, reklam və afişaların dilində daha çox qarşılaşırıq. Məsələn: inşaatda təmir və tikinti zamanı obyektlərin üzərinə “Müvəqqəti narahatçılığa görə üzr istəyirik” formasında yazılan yazıda “**narahatçılıq**” yox, “narahatlıq” yazılmalıdır. Asemantik şəkilçilərdən istifadə məqamında morfoloji norma pozulur. Bu sözü “**salamatçılıq**” və “**öhdəçilik**” sözü üçün də söyləmək mümkündür. Və yaxud “Xadiməçi tələb olunur” elanında “**xadiməçi**” yox, “**xadimə**” yazılmalıdır. Digər bir kitab satılan afişaya nəzər yetirdikdə görürük ki, türk dilinin təsiri ilə “Ən çox satılanlar” əvəzinə “Ən çox satılanlar” başlığı qoyulmuşdur. Bu düzgün deyil. Məna baxımından “satanlar” dedikdə subyekt, “satılanlar” dedikdə obyekt nəzərdə tutulur. Əgər burada satılan kitabdırsa, başlıq “Ən çox satılanlar” olmalıdır. “Çatışmamazlıq” sözünün tez-tez istifadəsinə rast gəlirik. Burada da iki inkar şəkilçisinin işlənməsi qrammatik normanın pozulmasıdır.

Nəticə: Düşünürük ki, nitq normalarına kimliyindən və vəzifəsindən asılı olmayaraq hər bir vətəndaş əməl etməlidir. Normalarla bağlı respublika miqyasında yığıncaqlar, konfranslar keçirmək, məktəblərdə, ali məktəblərdə, iş yerlərində nitq normalarına əməl olunması ilə bağlı vaxtaşırı müzakirələr edilməli, maarifləndirici söhbətlər aparılmalıdır. “Azərbaycan dilinin saflığının qorunması və dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 1 noyabr tarixli 323 nömrəli Fərmanının 1-ci və

4-cü hissələrinin icrasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 1 avqust 2019-cu il tarixli qərarı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzi yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzi Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin tətbiqinə nəzarət edən, kütləvi informasiya vasitələrində, internet resurslarında və reklam daşıyıcılarında ədəbi dil normalarının qorunmasını təmin edir. Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin tətbiqinə nəzarətin həyata keçirilməsi, kütləvi informasiya vasitələrində, internet resurslarında və reklam daşıyıcılarında ədəbi dil normalarının qorunmasının təmin edilməsi Monitoring Mərkəzinin fəaliyyətinin əsas məqsədini təşkil edir. Mərkəz son dövrlərdə bu sahədə böyük işlər görmüşdür.

Respublika prezidenti İ.Əliyevin “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncamından irəli gələn tələblər nitq normalarına riayət edilməsini vacib bir məsələ kimi qarşıya qoyur. Hər bir təhsil alan gənc ana dilinə sevgi və hörmət ruhunda tərbiyə olunmalı, ədəbi dilin normalarını mənimsəməli, onlara ciddi şəkildə əməl etməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abdullayev, N. Nitq mədəniyyətinin əsasları, Bakı: Elm, 2013, <https://anl.az/el /Kitab/2014/Azf-277620.pdf>
2. Adilov M.N. və b. İzahlı dilçilik terminləri. Bakı, “Maarif”, 1989.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, III cild, Bakı, “Elm”, 1983.
4. Azərbaycan dilinin orfoepiya sözlüyü. Bakı, “Elm”, 1982.
5. Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti, Bakı: Elm, 756 s.
6. Baramov, A., Məhərrəmov Z., M. İsgəndərzadə, M. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti, Bakı: 2015, Bakı: Ulu, 236 s. <https://anl.az/el/Kitab/2015/2015-332.pdf>
7. Əsgər İ. [https:// medeniyyet.az/page/news/56136/Metbuat-dilinde-leksik-norma-pozuntulari. html? lang=az](https://medeniyyet.az/page/news/56136/Metbuat-dilinde-leksik-norma-pozuntulari.html?lang=az)
8. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/e%C5%9Fk%C4%B1ya>
9. İsmayılova, M. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti, Bakı: ADPU, 2016, 308 s.
10. Məhərrəmli, N. <https://unikal.az/news/163339>
11. Məmmədli, N. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti, Bakı: Elm, 2023.
12. Sadıqova, S. <https://science.gov.az/az/news/open/142>
13. Şükürlü, T. https://azertag.az/xeber/sifahi_nitqin_inkisafi_uchun_orfoepiya_normalari_xu_susi_ehemiyet_kesb_edir-1813721

Хураман Курбанова

Cases of violation of speech norms in the Azerbaijan language

Summary

The speech norms of the society are determined in relation to the national language. In turn, the state of the national language reflects the level of development of the nation as a whole. Literary language, which is a system of all styles, polished, subject to certain norms, is a system of norms. Azerbaijani literary language is manifested in two forms: oral and written. Both oral literary language and written literary language operate within certain norms. These are phonetic, lexical and grammatical norms. There is no doubt that after gaining its independence, in our country, special attention is paid to the observance of all language norms, the richness and correctness of the language, special efforts are made to protect and develop our national language and culture, but depending on objective and subjective reasons, speech norms violations also occur. In this article, cases of violation of speech norms (phonetic, lexical, grammatical) in the modern Azerbaijani language were investigated and measures to prevent such violations were considered.

Keywords: *Azerbaijani language, speech norms, phonetic, lexical, grammatical, language etc.*

Хураман Гурбанова

Случаи нарушения норм речи в азербайджанском языке

Резюме

Речевые нормы общества определяются по отношению к национальному языку. В свою очередь, состояние национального языка отражает уровень развития нации в целом. Литературный язык, представляющий собой систему всех стилей, отшлифованную, подчиненную определенным нормам, есть система норм. Азербайджанский литературный язык проявляется в двух формах: устной и письменной. И устный литературный язык, и письменный литературный язык действуют в рамках определенных норм. Это фонетические, лексические и грамматические нормы. Нет сомнения, что после обретения независимости особое внимание уделяется соблюдению всех языковых норм, богатству и правильности языка, прилагаются особые усилия по защите и развитию нашего национального языка и культуры, однако случаи нарушения речевых норм в зависимости от объективных и субъективных причин также бывает. В данной статье исследованы случаи нарушений речевых норм (фонетических, лексических, грамматических) в современном азербайджанском языке и рассмотрены меры по предотвращению таких нарушений.

Ключевые слова: *Азербайджанский язык, речевые нормы, фонетические, лексические, грамматические, языковые и др.*

Çapa tövsiyə edən: *Azərbaycan Texniki Universiteti*

Rəyçilər: *dosent Həbib Mirzəyev*
dosent Günel Hüseynova